

EPIGRAMA ȘI GENUL LIRIC

Despre epigramă s-a scris mult, uneori, cu miez, alteori, cu coajă, uneori, perpendicular, alteori, paralel. La cât de mult s-a scris, lucrurile ar trebui să fie destul de clare. dar, din păcate, nu sunt. Atât specialiștii, cât și amatorii au zăbovit mai mult pe formă, din lipsă de exploratori care să spargă nuca problemei. Precizări benefice s-au făcut privind prozodia și tot ce incumbă acest aspect, dar s-au dus lupte sterile, privind încadrarea epigramei, ca specie, într-un gen, sau decretarea ei ca gen de sine stătător. Tot pe această direcție, mari personalități, în anumite domenii, au stârnit controverse puerile, adevărate gafe intelectuale. George Călinescu, recenzând “Antologia epigramei românești” de A.C. Calotescu-Neicu și N. Creveddia, afirma că epigrama nu este literatură, sau, mai târziu, că este, cel mult, un “strănut literar”, în timp ce Nicolae Manolescu a negat, în totalitate, umorul și i-a renegat pe epigramiști. Nici teoreticienii epigramei nu și-au îndepărtat prea mult bărcile de la țarm. În loc de demonstrații pe bază de argumente logice, s-a mizat întotdeauna pe prestigiul autorității, venit de la critici literari, savanți, profesori universitari, șefi de instituții culturale, practic, amatori și spectatori ocazionali ai fenomenului epigramistic.

Referitor la încadrarea într-un gen literar, vocile “autoritare” au zis, iar urechile plebei au înregistrat, că epigrama este specie a genului liric, fără drept de apel. Argumentul suprem, infailibil: prozodia. Adică forma. Ceea ce pare plauzibil. Dar, a încadra epigrama în genul liric, pentru că are versuri și prozodie, este ca și cum ai spune că avionul este pasăre, pentru că are aripi și zboară. Lăsăm la o parte faptul că, mai demult, epigrama, având misiune morală, era inclusă, tot de autorități în domeniu, alături de fabulă, de satiră și de epistolă, în genul didactic. De reținut că mania subordonării lucrurilor sub specii eterne, principii și genuri, a bântuit toate filosofiiile lumii, începând cu celebra formula “Toate provin din Unu”, datorată lui Musaios, fiul lui Orfeu. A urmat o avalanșă de principii, sub care a stat soarta lumii: Nous-ul, Logos-us, Divinitatea, Transcendența, Apeironul, Absolutul, Totul, Eternitatea, Lucrul-în-sine, apoi, genurile supreme ale antiologiei speculative, care nu sunt nici antitetice, nici dialectice, ci, pur și simplu, încremenite în contrarietate: Ființa, Mișcarea, Repausul, Același, Altul, genuri care nu se opun, nu se transformă, nu se nasc și nu mor. Lumea materială, lumea vie și lumea spirituală, toate au stat sub semnul genurilor și al speciilor care au rostul de a orienta, de a ordona, de a organiza. Aceste genuri sunt creații umane, rationale, de aceea, nu trebuie hipostaziate și fetișizate, ele sunt metode de lucru, nu ființe. În treacăt fie spus, încă din antichitate, Porfirius, în celebrul “arbore al lui Porfirius” a demonstrat că speciile

și genurile nu există, ci sunt niște născociri umane, cu misiuni didactice. În acest sens, apartenența la un gen nu înseamnă, neapărat, . valoare. Important este ca apartenența să fie logică, obiectivă, nu cu motivații psihologizante sau propagandistice, de autoritate.

Să vedem, acum, dacă, logic, epigrama este fiica legitimă a genului liric. Precizând, de la început, că genul liric este, ca toate genurile, imprecis, parțial și provizoriu, plin de umbre și coclauri, să-i găsim acestui gen esența, coloana vertebrală. Această esență ar consta în exprimarea *directă* a eului poetic. Adică, poetul se exprimă pe sine, ca instanță subiectivă, într-un discurs introvertit, avându-se ca obiect pe sine însuși. În relația cu lumea, relație întotdeauna conflictuală, poetul este un dezadaptat, închis în carapacea singurătății. Sentimentele specifice poeziei lirice sunt tristețea, melancolia, regretul, durerea, dezamăgirea. Genul liric este un gen trist. Tiparele în care se toarnă magma lirică sunt elegia, doina, psalmul, sonetul, rondelul și gazelul. Muzicalitatea, puritatea, delicatețea și finețea sunt atribute ale genului liric. Creațiile lirice, având ceva din solemnitatea descântecului și a rugăciunii, se cântă și se îngână. Cuvântul ”prozodie” este format din “pros” care înseamnă “pentru” și “odie” care înseamnă “odă”, “cântec”. Ne adresăm, acum, celor care știu ce este epigrama: are epigrama, în venele sale, ceva din ADN-ul genului liric? În afară de muzicalitate, de prozodie, nimic! Dar prozodie au și creațiile narrative, în versuri, epopeea, balada, fabula, poemul eroic. Epigrama este, orice s-ar spune, o creație glumeață, umoristică, aspect pentru care este considerată o poezie ocazională. Cultivă genul liric gluma? Nu! Promovând gluma, epigrama nu are viză de intrare în cetatea lirismului. Fără dubiu, esența epigramei stă în așa-zisa “poantă”. Creațiile genului liric au poantă? Are elegia poantă? Are doina poantă? Are oda poantă? Nici pe departe! Epigrama, având poantă, nu este rudă cu genul liric. Discursul liric se exprimă direct, pe un singur plan. Epigrama este o construcție pe două planuri: partea pregătitoare și poanta, care deviază de la primul plan. Deci, încă un aspect esențial care îndepărtează epigrama de genul liric. În genul liric, primează interioritatea, fictivul, fantezia și pasunea, în epigramă, privirea autorului este îndreptată spre exterior, spre societate, spre partea morală, spre viciile omenești, pe care le persiflează sau le critică. De aceea, în epigrame, întâlnești personaje tipice: politicianul, medicul, dascălul, preotul, vecinul, vecina, soacra, soția, șeful, amanta, elevul, bona.

Poezia lirică, angelică și suavă, gălgâie, prin esență și prin definiție, de tropi, adică prin deturnări de semnificații. În epigrame nu găsești tropi adevărați, dintr-un singur cuvânt: metonimii, sinecdoci, metafore. La fel, nu se vor întâlni nici tropi improprii, din mai multe cuvinte: personificarea, alegoria, hiperbola, litota, aluzia, metalepsa, reticența, preteriția, epitropa. Din tratatele lui Beauzé, Dumarsais și Pierre Fontanier, cu privire la figurile retorice ale limbajului, rezultă că adevărata figură, care stârnește râsul, eclipsată, pe nedrept de către ironie, este asteismul, o

glumă veselă. Asteismul este o laudă exprimată care ține locul unui reproș, al unei dezaprobări. Toate aceste figuri retorice realizează rotiri de sens, adăugiri de noi sensuri sensurilor literale, primitive. Folosește genul liric ironia și asteismul? Evident, nu! Epigrama nu se bazează pe tropi, ci jonglează cu semnificații denotative, cu metafore ale Codului limbii, devenite clișee denotative, care nu provoacă, nicidecum, echivoc și confuzie, cum se afirmă de multe ori. Dacă sensurile ar fi echivoce, confuze. surpriza nu ar fi percepută subit și, deci, ar fi ratată. Chiar dacă, la nivel metaplasmatic, forma cuvintelor ar fi modificată, prin adjoncțiune, permutare sau reducere, sensul cuvântului nu ar fi afectat.

Ținând cont de aceste precizări, se poate concluziona că poanta, adică surpriza, nu ține de limbajul figurat, ci de semantica denotativă, restrânsă, probabilă, a Codului. Această afirmație pare șocantă, dar este adevărată. Dacă termenul poantei, imprevizibil, ar fi trop, sub-Codul tropologic ar crea confuzie, derută, echivoc și, deci, receptorul ar fi respins din start. Cele două planuri ale epigramei sunt, de fapt, două cuvinte sau două expresii asemănătoare, sau aproape asemănătoare, ca formă, dar care nu se pot confunda, fie că este vorba de omonimie, paronimie, sinonimie, antonimie, câmp lexical sau polisemantism. De precizat că termenul care produce poanta, surpriza, este depreciațiv, coborâtor, înjositor, față de sensul grav, serios, al termenului din primul plan. Fără acest mecanism de a trage în jos o valoare, de a o persifla, de a o lua în derâdere, nu s-ar declanșa râsul, relaxarea. De aceea, explozia, scânteia, fulgerul, șocul, atât de invocate, în cazul poantei, nu sunt, de fapt, decât simple devieri semantice descendente, surprinzătoare, într-adevăr, dar degrabă percepute de o minte cu vechime pe ogorul semanticii. În acest caz, imaginea vizuală a mecanismului epigramatic nu este explozia, ci cascada. Sau imaginea unui om cu mers elegant care calcă într-o groapă. Acest mecanism ingenios, specific epigramei, poate fi întâlnit pe tărâmul genului liric? Nicidecum!

În rezumat, genul liric presupune: *exprimare directă a eului liric însingurat, introvertit; discursul liric este un sub-cod subiectiv, original, diferit de Codul comun al limbii; ficțiunea și pasiunea generează sentimente dureroase, delicate; creațiile lirice sunt saturate de limbaj figurat, de tropi, de semnificații rotite, deturnate de la sensul literal; discursul liric este, eminent, sincer, emoțional, estetic, desfășurat pe un singur plan.* În rezumat, epigrama presupune: *discurs extrovertit, obiect exterior, social, moral; personaje sociale tipice; structură duală; poantă sau surpriză; nivel semantic denotativ, integrat Codului comun; reflexivitate, ingeniozitate, inteligență, spirit; menirea de a socializa, de a relativiza, de a deprecia valori înțepenite, rupte de viață; veselie, umor, detașare, relaxare; realism, simpatie, indulgență.* Rude, adică tangente numai prin prozodie, poezia și epigrama sunt cercuri vitrege, de sine stătătoare. În acest caz, mai poate fi epigrama specie a genului liric? Bineînțeles că da, pentru cei care cred în vechile formule epidermice ale unor autorități amatoare, ocazionale, cu gândire leneșă, dar

bine înfipte în pâinea ideologiilor plebeene. După ce s-a demonstrat falsitatea geocentrismului, necontestat mii de ani, mulți oameni cred, și astăzi, că, de fapt, soarele, obedient, dă târcoale Pământului.

Prof. Janet Nică